

Türkçe ve Arapçada Ettirgen Çatısı

Faik Şükür Abbas

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İnsani Bilimler Fakültesi, Koya Üniversitesi, Kürdistan Bölgesi - Irak.

Received: 01. 2020/ Accepted: 03. 2020/ Published: 03. 2020 <https://doi.org/10.26436/hjuoz.2020.8.1.583>

Özet

Türkçe ve Arapçada ettirgen çatısı başlıklı araştırmamız, fiilin aldığı bazı eklerle yeni bir kalıba ve duruma geçmesi dolayısıyla yeni bir fonksiyon ve yeni anlamlar ifade ettiğini göstermektedir. Nitekim fiile eklenen her ekin ya da harfin o fiili yeni bir göreve ve anlama yönlendirmektedir.

Türkiye Türkçesinde {dır,-dir, -dur,-dür /tır,-tir,-tur,-tür, (i)t,-(u)t,-(i)r, -(u)r, -ar, -er } ekleri, Arapçada ise(, ياء , تاء , الف , همزة , نون , هاء , واو , ميم , لام , سين ,) harfleri,ettirgen ekleri sayılır.

Biz de çalışmamızda bu eklerin rolünü hem Türkçede hem de Arapçada önemle üzerinde durulması gereken konulardan olduğunu gördük.

Fiil çatısı , fiil kök veya gövdesini anlam bakımından bir değişikliğe uğramadan belirli bazı eklerle genişleterek cümledeki özne ve nesne ile olan bağlantısında uğradığı durum değişikliğidir.

Her iki dilde ettirgen çatı ekleri ile yapılan çatı eyleminin asıl görevi veya amacı geçişlilik, geçişsiz fiilleri geçişli yapmaktır.Yani işi başkasına yaptırmak veya öznenin işi nesneye etkilemektir.

Anahtar kelimeler: Çatı , geçişli , Arapça , حروف الزيادة , fiil.

Ön söz

Hem Türkçede hem Arapçada önemle üzerinde durulması gereken konulardan biri de (Fiilde çatı veya Fiil çatısı)dır . Gerek Türkçede gerekse Arapçada fiil çatısı konusunda gramerciler tarafından yapılan farklı değerlendirmeler, konunun önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Fiil çatısında da ettirgen fiil çatısı ile ilgili olan konunun sınırı tespit edildikten sonra , Türkçe ve Arapçada ettirgen fiil çatısının ne olduğunu , hangi eklerle yapıldığını , bu ekler fiile ne anlamları kazandırabildiğini gibi bilgileri detaylı bir şekilde açıklayıp iki dil arasında ettirgen çatısı konusunda bulunan hem benzeneyen(ortak) hem de bezemeyen(farklı) noktaları ele almamız gerektiğini düşündük .

Daha sonra her iki dilde konuyla ilgili olan kaynaklara başvurarak malzeme topladık.

Çalışmamızın girişinde hem Türşçede hem Arapçada genel olarak fiil çatısı hakkında detaylı bir şekilde bilgiler belirlenmiştir.

Sonra bugünkü Türkiye Türşçesinde ettirgen çatısı ve ettirgenlik çatısını yapan ekleri örnekle açıklamışız.

Daha sonra Arapçada ettirgenlik çatısını yapan ekleri ve ifade ettiği anlamları örnekle açıklamışız.

Bir de Her iki dilde ettirgenlik çatısı ne olduğunu inceledikten sonra iki dilin arasında benzer(ortak) ve ayrı(farklı) yönlerini de belirtmişiz.

Sonuçta ise Çalışmada dikkatimizi çeken noktaları ortaya koymuşuz.

GİRİŞ

Fiiller, nesnelere zaman ve mekan içindeki her türlü yapma, olma ve durumlarını karşılayan kelimelerdir(1). Fiil çatısı da , özne veya nesnenin fiilin gerçekleşmesindeki farklı durumlarını belirtmek üzere, fiil köküne çekimden önce belirli eklerin getirilmesiyle meydana gelen değişik görüşlerdeki fiil şeklidir. Başka bir tanıma göre ise çatı, öznenin yüklemine belirttiği işi yapmasına, bu işin etkisi altında kalmasına veya bunlar dışında onunla belli biçimlerde ilgili olmasına göre, belirli eklerin fiil kök ve gövdelerine getirilmesiyle oluşan türevidir.(Topaloğlu 1989 s.228). Fiil çatısı , fiil kök veya gövdesini anlam bakımından bir değişikliğe uğramadan belirli bazı eklerle genişleterek cümledeki özne ve nesne ile olan

bağlantısında uğradığı durum değişikliğidir ((Korkmaz, 2007, s. 538). Fiil çatısı, çatı ekleri ile oluşturulur. Çatı ekleri fiil kök ve gövdelerinden sonra, fiil çekimi eklerinden önce yer alır. Çatı ekleri aslında fiil tabanlarından yine fiil yapan eklerdir. Bu eklerin (çatı) adı verilen özel görünüşleri (aspect) vardır (Banguoğlu, 2007, s. 411). Çatı eyleminde fiil kök ve gövdesindeki esas anlam değişmeden, çatı eki fiile yalnızca bir gramer görevi yüklemektedir. Söz gelişi iç- fiilini birer çatı eki ile genişleterek içil- ve içir- biçimlerinde yaptığımızda (içmek) anlamı değişmeden, bu fiile birincisinde içme işinin belirsiz bir kişi tarafından yapıldığını bir edilgenlik, içir- fiilinde ise fiil içme işinin bir başkasına yaptırıldığını belirten bir ettirgenlik özelliği katılmıştır.Veya bir işteşlik eki almış olan çarpış-fiilinde çarpma işinin karşılıklı olarak yapıldığını anlatır, ama uçuş- fiilinde ise uçuşma eyleminin birlikte yapıldığını bildirmektedir. Ve de Giyin- fiilinde ise, yapılan işin yapana (özneye) dönüştüğünü gösterir.

1- Bu konuda fazla bilgi edinmek için (Ediksun, Haydar, Türk Dil Bilgisi, s.170; Bilgegil, Kaya, Türkçe Dil Bilgisi,s.260; Dizdaroğlu,Hikmet,Türkçede Fiiller,s. 5; Hengirmen, Mehmet, Türkçe Dil Bilgisi, s.220 , Zülfikar, Hamza,Yabancılar için Türkçe Dersleri, s.124; Hacı Eminoğlu ,Türk dilinde yapı bakımından fiiller, s.12; Eker, Süer, Çağdaş Türk Dili, s.307)ye bakınız.

Dolayısıyla Türkçede FİİL, yüklem - Özne bağlantısı bakımından fiilleri özne alıp almamalarına göre fiil çatısı beş çatı türünde inceleyebiliriz. Bunlar : 1- Etken 2- Edilgen 3- Dönüşlü 4- İşteş 5- Ettirgen çatısıdır.

Fakat konumuz, hem Türkçede hem Arapçada (Ettirgen çatısı) adı ile sınırlı olduğu için yalnız bu çatıyı üzerimize alıp detaylı bir şekilde ekleriyle ileri bölümlerde ele alacağız.

Türkiye Türşçesinde Ettirgen Çatı veya Ettergenlik Çatısı

Ettergenlik çatısı , fiilin belirtilen oluş ve kılışın başka bir nesneye aktarıldığını gösteren , geçişsiz fiilleri geçişli fiile dönüştüren , geçişli fiillerden asıl hareketin başkalarına yaptırıldığını gösteren çatı türüdür. Korkmaz “ Ettergen çatı , yapma ,etme bildiren geçişli fiiller ile olma bildiren geçişsiz fiilleri , yapma , yaptırmak ve ettirme bildiren geçişli fiillere çeviren bir çatıdır (Korkmaz, 2007, s. 555). Yani ettirgen fiillerle kurulan cümlelerde özne işi yaptırandır (Hengirmen, Türkçe Dil Bilgisi, 2007, s. 205).

Türkiye Türkçesinde Ettirgenlik eklerin anlamı ve işlevi

Genelde fiiller bir işi bildirir . Bu işi yapan bir özne vardır . Ettirgen fiillerde özne , işi birisine veya bir şeye yaptırır(Zülfikar, 1983, s. 92) Örneğin ,babam çarşı işlerini kardeşime yaptırıyor. Demek ki ettirgen fiilli cümlelerde her zaman iki unsur vardır. Biri ettiren(baba) öbürü eden(kardeşim), çoğu zamanda kime(yönelme) halinde bulunur. Mesela Anne çocuğa sütü içirdi – kime içirdi? Çocuğa şeklinde. Ettirgenlik ekleri geçişsiz fiilleri geçişli yapmaktadır, ancak burada ettirmek değil , oldurmak söz konusu olabilir. Örneğin çocuk annesini güldürdü . Burada özne(çocuk) annesini gülme durumuna veya oluşuna vesile olmaktadır. Onun için diyebiliriz ki ettirgenlik çatısı , eylemin , belirtilen oluş ve kılışın başka bir nesneye aktarıldığını gösteren , geçişsiz fiilleri geçişli fiillere dönüştüren , geçişli fiillerden asıl hareketin başkalarına yaptırıldığını gösteren çatıdır.

Arapçada (حروف الزيادة) eklenmiş harflerin anlamları

Bilindiği gibi Arapçada fiil köküne eklenmiş harflerin sayısı (10) tanedir. Bunlar (نون , هاء , واو , ميم , لام , سين , تاء , ياء , ياء , تاء , سين , لام , ميم , واو , هاء , نون) harfleridir. Arapça gramer kitaplarında eski gramerciler bu harfleri kolay bir şekilde ezberlemek için birkaç kelime toplamışlar , bu kelimeler سألتوننيها (onu bana sordunuz) , اليوم (bugün onu unutuyorsun) , أمان وتسهيل (huzur ve kolaylık) anlamlarındadırlar. Bu harflerin her biri özel bir eklenme yeri ve durumu vardır. Ancak bu harflerden en çok işlek olanları (الالف , الواو , الياء) harfleridir , bazen bu harflere (koruyucu harfler) adı da verilir (صفحة 9) ve (الأسمر ، 1996 ، صفحة 83) (الحوامدة، 2001 ، صفحة 181) Fiil, yalın ve türemiş bakımından (صفحة 181) Aslında Arapçada fiil , üç harften az(düşük) olmaz , yani Arapçada en küçük fiil en az üç harften oluşmalı . Eğer bu üç temel harflerden biri düşerse , fiilin anlamı bozulur (anlamsız olur). Çünkü fiilin anlamı bu üç harfle tamamlanır ve anlamlı olur. Örneğin/أذن (izin vermek) fiilinde üç temel harf vardır, (أ ، ذ ، ن) üçüyle anlam tamamlanır. Çünkü üçü de kelimenin temel (asıl) harflerindedir. Ama eğer (سين ، تاء ، همزة) gibi bazı (حروف الزيادة) fiilin köküne getirirsek kelime (أستأذن) şeklinde olur, bu halde fiil köküne eklenmiş harfler(أستأذن) kelimesinin asıl harflerinden sayılır. Çünkü Arapçada(حروف الزيادة) öyle işsiz veya faydasız fiile eklenmez, Muhakkak fiile başka bir anlamı kazandırmıştır.Bundan anlaşılır ki fiilin asıl harflerine bir harf eklediğimiz zaman o fiile yeni bir anlam ve yeni bir görev kazandırmış olur, sonuçta yeni bir kelime türetilir. Demek daha önce sıraladığımız(حروف الزيادة) nin her biri bir anlam ve bir görev taşımaktadır(الطويل، 2003 ، صفحة (عويضة، 2012 ، صفحة 191) (22 ve gelince birer birer bol örneklerle açıklamış oluruz.

Türkiye Türkçesinde Ettirgenlik ve Ettirgen Ekleri

Aslında her fiile ettirgenlik eki getirilebilir, ancak her ettirgenlik eki her fiile getirilmez. Çünkü bu ekler eklendikleri fiil kök ve gövdelerinin son ses durumlarına göre eklenir.Türkçedeki ettirgenlik eklerinin işlek sahasını aynı değil, bazıları çok yaygın ve işlek, bazıları da az yaygın ve işlek sahası da azdır. Ekleri bu yaygınlık sahasına göre şöyle sıralayabiliriz:

1- {dur,-dir, -dur,-dür /tır,-tır,-tur,-tür} eki

Bu ek ettirgenlik ekleri içinde en canlı , en işlek ektir. Kısa bir şekilde bu ekin tarihçesine gelirse görüyoruz ki ek eskiden bugünkü kadar çok şekilli değildi. Eski Türkçede ekin(tur,-tür,-dur,-dür) olarak yalnız yuvarlak şekilleri vardı. Eski Anadolu Türkçesinde ise ekin yalnız yuvarlak ve d'li şekilleri vardı. Yandur(yandır) gibi. Sonraki dönemlerde bugünkü şekillerini almıştır (Ergin, 2004, s. 213). Bu ek, yaptırma ve oldurma ektir. Geçişli ve geçişsiz fiillere eklenir. Bu tür fiillerde bir işi başkasına yaptırma, işin olmasını sağlama anlamı vardır.

Örneğin:

-dik- diktir / elbiselerimi terziye diktirdim. Şu cümlede diken ben değil, "terzidir"

-kes- kestir / saçımı berbere kestirdim. Kestiren ben değil, 'berberdir'."

-coş- coştur / bulan- bulandır / uyan- uyandır / sus- sustur / yap- yaptır / sön- söndür ..... fiillerde de durum aynıdır.

2-{ (t) , /-(u)t } eki

Bu ek ettirgenlik eklerinden biridir. Çok işlek bir çatı ektir, bu ek de diğer ettirgen ekleri gibi oldurma ve yaptırma ifade eder, yani işi başkasına yaptıran bir ektir. Ancak bu ek her fiile getirilmez, işleklik sahasına göre en çok ünlü ile biten ve birden fazla heceli fiillere daha çok (l , r) ünsüzleri ile biten fiil kök ve gövdelerine gelir.

-Söyle / söyle-t , yürü / yürü-t, kızar / kızar-t, bildir / bildir-t, düzel / düzel-t, sark / sark-ıt ..... gibi. Ekin tarihçesine gelirse görüyoruz ki (t) eki Eski Anadolu Türkçesinde çekim sırasında iki ünlü arasında bazen sadalaşarak – d – olmuştur: ak-ı-d-u-r(akıtmak) , ağla- d – an(ağlatan) örneklerinde olduğu gibi. Ancak çoğu dönemlerde (t) eki hep –t- şeklini korumuştur (Ergin, 2004, s. 212).

Örnek:

- Babm beni akrabalarımıza tanıttı.
- Hizmetçi bavulları taşıttı.
- Anne ninni söyleyerek çocuğunu uyuuttu.

3 -(ı)r, -(u)r eki

Bu ek de diğer ettirgenlik ekleri gibi çok geniş sahalı ve işlek bir ektir. Bu ek fonksiyon bakımından oldurma ve yaptırma ifade eden fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller eklenmez. Ünsüz ile biten fiillerden en çok (ç, ş, t) ünsüzlerle biten fiillere getirilir. Örneğin/bit-i-r , bat-ı-r , geç-i-r , düş-ü-r , iç-i-r , kaç-ı-r , şiş-i-r , doy-u-r ..... gibi. Ekin tarihçesine bakarsak görüyoruz ki ek başka ünsüzlerden sonra da gelebilirdi: öl-ü-r , bas-u-r(gömmek) örneklerinde olduğu gibi. Eski Anadolu Türkçesinde de bugünkünden farklı bazı şekillerini görüyoruz : ir-ü-r(ulaştırmak) , bas-u-r(gömmek , saklamak) gibi.Ekin başka bir ses olayı da –r ekini fiil köklerine bağlayan ünlüdür. Ünlü harf Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde hep yuvarlak olarak uyum dışında kalmıştır. Ancak günümüzde bu ünlü ses uyumuna uyarak değişir. Şimdi eki örneklerde görelim:

- Şef çok güzel bir yemek piş-i-r-miş.
- Anne çocuğuna sütü iç-i-r-di.
- Çarşıya giderkin cüzdanımı düş-ü-r-müşüm. gibi

4- (-ar , -er) eki

Çok geniş sahalı ve çok işlek olmayan bir ettirgenlik ektir.Çok az sayıda örneği bulunur : çık-ar , çök-er , göç-er , kop-ar , yak-ar gibi . Ekin eski –gar , – ger 'den geldiği anlaşılmaktadır.Fakat daha Eski Türkçede –ar , –er şeklinde görülür. – ar , – er eki işlev bakımından geçişsiz fiilleri geçişli yapma işlevi yüklenmiştir. Şimdi eki örneklerde görelim :

- Şişman adam cebinden bir paket sigara çık-ar-dı
- Şu güzel çiçekleri hangi bahçeden kop-ar-mışsın

Az işlek veya işlek olmayan ekler

5- (-dar , -der) eki

Aslında ettirgen eki olarak , çok az kullanılan günümüzde işlek olmayan bir ektir.Bazı kaynaklara göre (dön-der , gön-der , gös-ter , ak-tar , kay-tar) gibi fiillerde bu ek görülmüştür.(1)

6- (-ğur , -gür) eki

Bu ek de ettirgenlik eklerinden olarak en çok Eski Türkçede kullanılırdı. Batı Türkçesine geçerken başındaki g ve ğ düşeceği için (r) ettirgenlik ekine karışmıştır. Bir kaç misalde bu eki görüyoruz bunlar : ir-ğur (erdirmek , ulaştırmak) ve tur-ğur (durdurmak) fiilleridir(Ergin, 2004, s. 214).

7- (ı)z , (u)z eki

işlek olmayan eski bir ettirgenlik ekidir. En çok Eski Türkçede kullanılırdı. Ergin'e göre bu ek yalnız ut-u-z (kumarda kabemek) ve em-i-z (emzirmek) fiillerinde bir kalıntı halinde görülür (Ergin, 2004, s. 274)

1- Bu ek hakkında fazla bilgi edinmek için Timurtaş(Eski Türkiye Türkçesi – s.118) ve Hacı Eminoglu (Türk dilinde yapı bakımından fiiller – s.106)'ya bk.

Arapçada حروف الزيادة (Ettirgen ekleri) ve Anlamları

Giriş bölümünde bu harfler hakkında yeterince bilgi aktarmıştık. Kaldı ki bu bölümde harfleri fiil köküne getirildiğimiz zaman cümlede hangi anlamları katar ve çekimine fiil hangi anlamda bulunur. Harfleri şöyle sıralayabiliriz :

1- (hemze) / أفعال

Bu harf fiil köküne eklendiği zaman aşağıdaki anlamlarda bulunur (زانوس، 1986، الصفحات 50-51):

1- التعديّة (geçişlilik) yani bu harf, fiil köküne eklendiği zaman cümlede (فاعل) özneyi (مفعول به) nesneye dönüştürür. Bazen bu (hemzye) همزة التعديّة (geçişlilik hemzesi) adı verilir.

Örnek cümleler :

- جلس زيد (Zeyd oturdu) → أجلست زيدا (Zeydi oturttum)
- أخرجت احمد من الصف (Ahmet sınıftan çıktı) → أخرج احمد من الصف
- (Ahmet'i sınıftan çıkardım)
- سكن المؤجر (kiracı yerleşti) → أسكنت المؤجر (kiracıyı yerleştirdim)

Yukarıdaki cümlelerde(hemze) geçişsiz fiilden geçişli fiil yapmış, özne de gizli(ben)

2-Zaman ve mekân (bir yere girmek) anlamında

: Örnek cümleler

- أعرق الرجل (adam Irak'a girdi)
- أشام الرجل (adam Şam'a girdi)
- أصبح الشخص (yani sabah vaktine girdi)
- أمسى الشخص (yani akşam vaktine girdi)

3- Hakk etmek veya zamanı gelmek anlamında (نهر، 2002، صفحة 200)

Örnek cümleler :

- أحصد الزرع (yani tarımın biçme zamanı gelmiş veya hakk etmiş).
- أزوجت هند (yani Hint artık evlenme zamanı gelmiş veya hakk etmiş).

4- Oluş , sahip olma veya özne fiilden bir sıfat kazanma anlamında (ابن يعيش، د.ت.، ve (ابن الحاجب، 1356 هجري، صفحة 70) (صفحة 57/7)

Örnek cümleler :

- أطلعت المرأة (yani kadın doğurdu veya çocuk sahibi oldu).
- أسبلت الزرع (yani tarım sümbüllü veya başaklı oldu).
- ألبن الرجل (yani adam süt sahibi oldu).

5- Nesnede bir sıfatı bulmak(rastlamak)

Örnek cümleler :

- أحمدت عليا (Ali'yi memnun buldum).
- أیخلت زيدا (Zeydi cimri buldum)

6- Arzetmek

Örnek cümleler :

- أرهنت البيت (evi rahne arzettim).
- أباع زيدا كتابه (Zeyd , kitabını satmaya arzetti).

7- Nesneden bir şeyi gidertmek anlamında

Örnek cümleler :

- أعجت الكتاب (kitaptan yabancı anlamları giderttim).
- أشفى المريض (ilaç hastadan hastalığı gidertti veya hastalıktan kurtardı).

B- فَعَلَ (orta harfi tekrarlamak, fazla etmek)

Bu vezinle yapılan ettirgen fiiller aşağıdaki anlamlarda bulunur:

1- Çoğaltma anlamında

Örnek cümleler :

- جَوَلت البلاد (ülkeyi çok gezdim veya ülkede gezmeyi çoğalttım).
- شَدَدت على المذنب (suçluya cezayı çok ağır ettim).

2- Çıkartma ve soyma anlamında:

Örnek cümleler

- قَثَرْتُ الفاكهة (meyvenin kabuğunu soydum).
- جَرَيْتَهُ من صلاحياته (onun yetkilerini aldım).
- جَرَيْتَهُ من ثيابه (onun elbiselerini de aldım veya her şeyini aldım).

3- Yönelme ve yön gösterme anlamında:

Örnek cümleler :

- شَرَقْتُ (yani doğuya yola çıktım veya yöneldim).
- غَرَبْتُ (yani batıya yola çıktım veya yöneldim).

4- Özetleme veya kısaltma anlamında:

Örnek cümleler :

- كَيَّر الرجل (yani adam Allahu Ekber) dedi.
- سَيَّح المؤمن (yani mümin süphanallah)dedi.

5- Olma , oluşma veya dönüşme anlamında:

Örnek cümleler :

- حَجَّر الطين (çamur taşlandı veya taş gibi oldu).
- حَشَّب الثمر (meyve tahtalaştı veya tahta gibi oldu).
- فَخَّم اللحم المشوي (mangaldaki et kömürleşti veya kömür oldu).

فَاعِل - C

فاعل vezninde (ا) elif harfi ettirgen ekidir. Bu harf fiil kök ve gövdelerine eklendiği zaman aşağıdaki anlamlarda bulunur(زانوس، 1986، s. 53):

1- İki veya daha fazla kişi , nesne arasında işteşlik anlamında

Örnek cümleler :

- ضارب زيدا حسن (Zeyd ve hasan vuruştular veya Zeyd ile hasan). vuruştular)
- خاصم احمد محمدا (Ahmet ve Mehmet küsüştüler veya Ahmet ile). Mehmet küsüştüler
- صافح الزميل زميله (iki arkadaş tokalaştılar).

2- Çoğaltma ve katlama anlamında

Örnek cümleler :

- ضياع الطبيب الجرعة (doktor hastaya ilacı çoğalttı veya iki kat etti).
- ناعمه الله (yüce Allah ona nimetlerini çoğalttı veya bir kaç kat fazla etti).

3- Kesintisiz ve devamlılık anlamında

Örnek cümleler :

- تابعت الدرس (derse devam ettim , kesintisiz).
- توالت الصوم (oruç tutmaya devam , kesintisiz).

تَفَاعَلَ - Ç

تفاعل vezninde (ت) (el-ta) harfi ettirgen ekidir. Bu harf fiil kök ve gövdelerine eklendiği zaman aşağıdaki anlamlarda bulunur:

1- İşteşlik anlamında

Örnek cümleler :

- يشارك زيد احمد (yani Zeyd ile Ahmet ortak oldular veya ortaklaştılar).
- تتافش الخصمان (yani iki düşman veya husumlar tartıştılar).

2- Aldatmak ve Kendini öyle göstermek anlamında

Örnek cümleler :

- يمارض (kendini hasta gibi gösterdi veya iddia etti).
- يتناسى (yani unutmayı iddia etti).
- يتاوم (kendini uyumuş gibi gösterdi veya iddia etti).

3- Adım adım veya yavaş yavaş anlamında

Örnek cümleler :

- تزايد المطر (yağmur şiddetlenmeye başladı veya yavaş yavaş şiddetlendi).
- تواردت الاخبار (haber yavaş yavaş gelmeye başladı).

D- استغفل

استغفل vezninde (أ-س-ت) harfleri ettirgen ekdir. Bu harfler fiil kök ve gövdelerine eklendiği zaman aşağıdaki anlamlarda bulunur (مطرجي، 2000، s. 95):

1- İstek anlamında

Örnek cümleler :

- استغفر الله (yani yüce Allah'tan bağışlama istedi).
- استغفم الطالب (öğrenci anlamak istedi).

2- Oluşma , dönüşme ve benzeşme anlamında

Örnek cümleler :

- استأسد الرجل (yani adam aslan gibi oldu veya aslana dönüştü).
- استحجر الطين (çamur taş gibi oldu veya taşa dönüştü).

3- Özetlemek anlamında

Örnek cümleler :

- استرجع (inna lillah ve inna ileyh-i raciun) yani انا لله وإنا إليه راجعون dedi.
- استعاد (yani اعوذ بالله) dedi.

E- افعّل

افعلّ vezninde ettirgenlik , fiilin son harfi tekrarlanmasıyla yapılır. Bu vezin en çok renklerden ettirgenlik yapar. Bu harf fiil kök ve gövdelerine eklendiği zaman abartma anlamında bulunur.

Örnek cümleler :

- احمر وجهه (yani yüzü kıpkırmızı oldu).
- أخضر الحشيش (yani çimen yemyeşil oldu).
- أصفر وجهه من الخوف (yani korkudan yüzü sapsarı oldu).

F- افعل عل

افعل عل vezni ile yapılan ettirgen çatısı ,fiil kök ve gövdelerine abartma anlamı kazandırır.

Örnek cümleler :

- اعشوشب المكان (yani yer yeşillendi veya otlandı).
- اعدودن المكان (yani yer cennetleştirdi veya cennet gibi oldu).

H- افعال

افعال vezni ile yapılan ettirgen çatısı ,fiil kök ve gövdelerine abartma anlamı kazandırır. (صفحة 19/1، 1906، حسون،)

Örnek cümleler :

- أديلم الليل (yani gecenin karanlığı çok çoktur veya kapkaranlıktır).
- أقشعر البدنه (yani bedeni ürkülendi).

G- افعّل

افعلّ vezni çok işlek olmayan bir vezindir . Bu vezinle yapılan ettirgen çatısı yalnız bir örneği gördüm , en çok işteşlik anlamında bulunur (صفحة 68-69، عظيمه، 1955، صفحة 100) (عبد الحميد، 1958،)

Örnek : حرجمت الابل فأحرجمت (yani develeri toplamaya çalıştım sonunda topladılar).

Türkçe ve Arapçada Ettirgen Çatısı konusunda Olan Benzerler ve Farklar

Her iki dilde çatı ve çatı konusunu ayrıntılarıyla inceledikten sonra , hem benzer (ortak) , hem de benzemeyen (farklı) olarak tespit ettiğimiz noktaları şöyle özetleyebiliriz :

A- Benzer (ortak) noktalar

1- Hem Türkçede hem de Arapçada çatı eylemi ek (harf) ile yapılır. Türkçede ettirgen ekleri , Arapçada ise (حروف الزيادة او)

(حروف التعدية) adı verilir.Bu harfler kelimeye fazla anlamları katar ve kazandırır.

2- Her iki dilde ettirgen çatı ekleri fiili kök ve gövdelerine eklenir. Türkçede fiil kök ve gövdelerine , Arapçada ise الفعل المجرد من الزيادة yalın fiile eklenir.

Örneğin: Türkçede/ sil- dir –mek , yap – tır –mak , söyle – t –mek

Arapçada/ اسكت → استكت (sustu → susturdu)

اشبع → اشبع (doydu → doydurdu) gibi

3-Hem Türkçede hem Arapçada ettirgen çatı eklerle yapılan çatı eyleminin asıl görevi veya amacı geçişlilikler , geçişsiz fiilleri geçişli yapmaktır.Yani işi başkasına yaptırmak veya öznenin işi (مفعول به) nesneye etkilemektir. Örneğin / *babcam caddeden geçiyor* (normal etken cümle , fakat *babam caddeden kardeşimi geç-ir-iyor* cümlesi (ettirgen)dir, çünkü birinci cümlede (geç-) fiili geçişsiz , nesne olmadığı için , ikinci cümlede nesne (kardeşimi) olduğu için (geç-) fiili geçişli ve nesne öznenin yaptığı işten etkilenmiştir. Arapçaya da gelirse görüyoruz durum aynıdır.

Örneğin: - خرج الطالب من الصف (öğrenci sınıftan çıktı)

- أخرجت الطالب من الصف (öğrenciyi sınıftan çıkardım)

Birinci cümlede (خرج) fiili geçişsiz , ikinci cümlede ise (أخرجت) geçişlilik eki aldıktan sonra (أخرجت) şekline geçip geçişli olmuştur.Bir de 1. Cümlede özne olan طالب (öğrenci) , 2. Cümlede nesne yerine geçip ve nesne olmuştur. Geçişsiz bir cümle geçişli bir cümleye geçmiştir.

4- Hem Türkçede hem Arapçada ettirgen çatı eyleminde , bu ekler fiil kök ve gövdelerine eklendiği zaman , kök ve gövdeler asıl anlamlarından uzaklaşmaz ve hiç bir değişikliğe uğramazlar. Halbuki fiillere eklenmiş ekler veya harfler fiili anlamını genişletir ama değiştirmez.Örneğin etken *sönmek*(ateş söndü) , ettirgen *sön-dür-mek*(ateşi söndürmek) fiillerinde , çatı bakımından bir değişikliğe uğradığına rağmen ancak anlam bakımından sönmek ve bitmek anlamı çerçivisinde kalmıştır. Arapçaya da gelirse görüyoruz durum aynıdır. Örneğin: اسد (aslan) ، أستاذ الرجل (adam aslanlaştı veya aslan gibi oldu) cümlesinde اسد kelimesi çekim bakımından bir değişikliğe uğramış , ancak anlam bakımından aslan sınırından çıkmamıştır.

Benzemeyen (farklı) noktalar

Her ne kadar iki dil arasında ettirgen çatı eyleminde ortak ve benzer yanları varsa aynı zamanda , benzemeyen ve farklı yanları da vardır . Şunları şöyle gösterebiliriz:

1- Sayı bakımından – Arapçada çatı ekleri, Türkçeden daha fazladır.Türkçede ettirgen ekleri (7) tanedir . {dir,-dir, -dur,-dür/ tır,-tir,-tur,-ür ,(ı)t, -(u)t ,(ı)r, -(u)r ,(-ar , -er) , (-dar, -der) , (-ğur , -gür) , (ı)z , (u)z } ekleridir. Arapçada ise (10) tanedir. (الف , ياء , تاء , سين , لام , ميم , واو , هاء , نون) harfleridir.

2- Diğer bir farklı nokta da , anlam ifade etmektir. Türkçede ettirgen eklerin ifade ettiği anlam yaptırmak ve oldurmadır. Yani işi başkasına yaptırmak , bir de geçişsiz fiilleri geçişli yapmaktır. Arapçada ise , bunlardan daha fazla (hakk etmek , mekân ve zamana girmek , oluşmak ve bir şeye sahip olmak , rastlamak , arzetmek , bir şeyi gidermek , çoğaltmak , çıkarma ve soymak , kısaltmak , katlamak , istek veya istemek , oluşma veya dönüşmek , özetlemek , abartmak , dışa vurmak) gibi anlamlarda da bulunabilir.

3- Türkçe bildiği gibi eklemli dillerden son eklemli bir dildir . Dolayısıyla çatı ekleri hep fiilin sonuna eklenebilir. Başta veya ortada olmaz. Halbuki Arapça başka bir dil ailelerinden olduğu için ek (harf) , bazen kelimenin başında , bazen de kelimenin ortasında da olabilir.Yani harfin türüne göre yapılır. Örneğin : حصد الزرع → إحصد الزرع (biçti → biçti) kelimenin başında , يضارب → ضرب (vurdu → vurdu)kelimenin ortasında , يبعد → بعد (uzak oldu → uzaklaştırdı) gibi.

4- İki dilin bu konuda başka bir farklı noktası da odur ki , Türkçede eski dönemlerde kullanılan bazı çatı ekleri bugün az

veya kullanılmayan bir hale gelmiştir. Bunlardan (-ğur , -gür) , (ı)z , (u)z ekleri gibi. Örneğin : tur- ğur (durdurmak), em-i-z (emzirmek) yalnız bu örnekte görülmüştür.

Sonuç

Konuyu detaylı bir şekilde inceledikten sonra sonucu şöyle özetleyebiliriz

Genel bir şekilde fiilde çatı eylemi , adından anlaşılır ki fiillerde hasıl olan bir değişme ve oluşma eylemidir. Ettirgen çatısı da , fiillerin bir çatı türü olarak fiilleri etme ve olma durumundan ettirme ve oldurma haline değiştiren bir çatı eylemidir. Dolayısıyla ettirgen çatılı cümlelerde öznenin işi yapan değil yaptırandır . Yani cümlede özne kendisi işi yapmıyor, başkasına yaptırıyor.

Fiil çatısında fiillerin asıl anlamlarını hiç bir değişime uğramadan anlamları genişleterek fiil kök ve gövdelere yeni bir ifadeyi kazandırmakta yarayan bir eylemdir.Fiil çatısı eyleminde ettirgen ekleri geçişsiz fiilleri geçişli bir duruma götürür, dolayısıyla her zaman Özne – Yüklem bir de Nesne – Yüklem bir bağlantı içindedir. Çatı ekleri aslında fiilden fiil türeten eklerdir. Bu bakımdan aynı şekil birliği içindeki öteki yapım ekleri ile ortaklaşırlar. Ancak çatı eklerinin yapım ekleri içinde yine kendilerine özgü değişik bir durumu vardır. Çünkü çatı konusu, gramerde yalnız şekil ile ilgili bir konu değildir.

Fiildeki biçim değişikliğinin cümledeki özne ve nesne etkilemesi dolayısıyla ortaya çıkan değişik yapı özellikleri , cümle bilgisini ilgilendirdiği için çatı bu yönü ile fiilden fiil yapma eklerinden farklı olarak cümle bilgisi ile iç içe girmiş durumdadır. Çatının cümle yapısında meydana getirdiği anlam değişimleri , aynı zamanda anlam bilimini de ilgilendirdiğinden, çatı konusu bir yönü ile de anlam bilimi alanına uzanmaktadır.

Kaynakça

Baş vurulan Türkçe Kaynaklar:

- BANGUOĞLU , Tahsin , 1990, *Türkçenin grameri*, TDK . yay.Ankara.
- BİLGEGİL , M. Kaya, 1981,*Türkçe dilbilgisi* , Dergah yay. , İstanbul.
- DEMİR, Tufan , (2013), *Türkçe Dil bilgisi*, 3. Baskı, Kurmay Yayınları , Ankara.
- DİZDAROĞLU , Hikmet , 1963, *Türkçede fiiller*, TDK. Yay. :216 , Ankara.

- EDİKSUN , Haydar , 1999, *Türk dil bilgisi* , Remzi kitabevi , 6.basım , İstanbul.
- EKER , Süer , 2002, *Çağdaş Türk Dili* , Grafiker yay . , Ankara.
- ERGİN , Muharrem, 1993, *Türkçe dilbilgisi* , bayrak yay. , 21. Baskı , İstanbul.
- GENCAN , Tahir Necat , 1975, *dilbilgisi* , TDK . yay., 3. Baskı , İstanbul.
- .....Ocak 1974 (*Geniş zaman kipi*) Türk dili , S.268 ,s.325- 329.
- HACİEMİNOĞLU , Necmettin , 1991, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller* , kültür bakanlığı yay. , Ankara .
- HENGİRMEN, Mehmet, 1998, *Türkçe dil bilgisi* , Engin yay.,Ankara .
- KARAAGAÇ, Günay(2012), *Türkçenin Dil bilgisi*, 1. Basım, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ , Zeynep , 2003, *Türkiye Türkçesi Grameri* (şekil bilgisi) , TDK. Yay. , Ankara .
- Timurtaş, Faruk, 1977 , *Eski Türkiye Türkçesi*, İÜ.Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul.
- Topaloğlu, Ahmet, 1982, *Dil bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ZÜLFİKAR , Hamza , 1983, *yabancılar için Türkçe dersleri* , Ankara üniversitesi : Türkçe kursu yayınları : III , Ankara.

Baş vurulan Arapça Kaynaklar:

- الأسمر ، راجي ، علم الصرف ، 1996 ، دار الجيل ، ط 1 - بيروت .
- الحوامدة ، رحاب شاهر محمد ، 2001، الصرف الميسر ، دار الصفاء للنشر ، ط 1 - عمان .
- الطويل ، حسين علي ، الصرف والإملاء ، 2003 ، دار الخير ، ط 1 - دمشق .
- عويضة ، كامل ، البسيط في الصرف العربي ، 2012 ، الاطلس للنشر - الجيزة .
- زانوس ، احمد باشا ، الصرف ، 1986 ، دانشگاه پیام نور- طهران .
- مطرجي ، محمود ، في الصرف وتطبيقاته ، 2000 ، ط 1، دار النهضة العربية - بيروت .
- ابن الحاجب ، رضي الأستراباذي ، 1356هـ ، تحقيق محمد نور الحسن - القاهرة .
- ابن يعيش ، د.ت. ، شرح المفصل، المطبعة المنيرية - القاهرة .
- حسون، سليم، 1906، الأجوبة الشافية في فني الصرف والنحو- موصل .
- عظيمة ، عبدالخالق، 1955 ، المغني في التصريف الافعال، ط 2- مصر.
- عبد الحميد، محي الدين، 1958 ، دروس التصريف ، ط 3- مصر.
- نهر، هادي، 2002 ، الصرف الوافي، ط 2، دار الامل للنشر- الاردن .

واتاو پولى پيټه كاني كارى تىپه رله زمانى توركى وعه ره بيدا
به راووردكردن

پوخته:

بابه تى تويزينه وه كه مان كه به ناویشانی (واتاو پولى پيټه كاني كارى تىپه رله زمانى توركى وعه ره بيدا- به راووردكردن) تويزينه كه ، باس له وه ده كات كه چون گورانكارى به سه ر فرماندا ديت له پستدا به هوئى لكاندنى ئو پيتانه (پيټى تىپه ركه ر) به فرمانه وه ، دواتر واتايه كى نوئى لى ديتته ئه نجام. وله به رگرنكى بابته كه به باشمان زانى به ووردى له سه رته م بابته ته بوه ستين و بدوين ، دواى كوكرندن وه ى زانبارى ده رباره ى بابته ته كه له هه ردوو زماندا پولا و گرنكى ئه و پيتانه مان له بابته ته كه ده سننیشان وشى كرده وه. پيټه كاني كارى تىپه رله زمانى توركىدا ئه مانه ن ، { dir,-dir, -dur,-dür / tir,-tir,-tur,-tür , (i)t, /-(u)t,-(i)r, -(u)r , -ar , -er } و پيټه كاني كارى تىپه رله زمانى عه ره بيدا ئه مانه ن {الف ، ياو ، تاو ، سين ، لام ، ميم ، واو ، هاو ، نون ، همزه} وله راستيدا كارو پولى ئه م پيتانه كه ده لكيندرين به فرمانه وه ئه وه يه كه كارى تىپه په رده گوريتت بؤ كارى تىپه ر، واتا په يوه ندييه ك دوست ده كات له نيوان بكه رو به ركاز. به لام ئه م پيتانه كه ده لكيندرين به ره گى فرمانه وه هيچ له واتا راسته قينه كه ى ئه م په گه ناكوريتت. په يقين سهره كى: تىپه ر، لكاندن ، فرمان ، باشگر، ره گ.

معاني احرف الزيادة في اللغتين التركية والعربية
دراسة تقابلية

الملخص:

إن موضوع بحثنا الموسوم بـ (معاني احرف الزيادة في اللغتين التركية والعربية - دراسة تقابلية) يبحث في كيفية التغيير الذي يحصل للفعل بعد إضافة اللواحق (أحرف الزيادة) إليه شكلا ومضمونا، والمعنى الجديد الناتج عن هذه الإضافة. ولأهمية هذا الموضوع في كلتا اللغتين وجدنا أنه من الضروري الوقوف عليه جمعا وتحليلا، مبينا أهمية ودور هذه اللواحق (أحرف الزيادة) في بناء الفعل وتوليد المعاني الجديدة له. لواحق التعدية في اللغة التركية هي { dir,-dir, -dur,-dür / tir,-tir,-tur,-tür , (i)t, (u)t,-(i)r, -(u)r , -ar , -er } ، وأما في اللغة العربية فهي (الف ، ياء ، تاء ، سين ، لام ، ميم ، واو ، هاء ، نون ، همزة). إن دور وأهمية هذه اللواحق (أحرف الزيادة) عند إضافتها للفعل هو التعدية ، أي تحويل الفعل من اللازم إلى المتعدي بمعنى بناء علاقة بين الفاعل والمفعول به. والتعدية هنا تعني إلحاق هذه اللواحق (أحرف الزيادة) إلى جذر الفعل المجرد والتي تولد معنى ووظيفة جديدة للفعل دون أن يطرأ تغييرا على المعنى الأصلي لجذر الفعل ، وإنما يوسع من دلالة معنى الفعل. الكلمات الدالة: تصريف ، الأفعال ، المتعدي ، الزيادة ، البناء

Framework In Turkish And Arabic

Abstract:

Our research titled causative (**framework in Turkish and Arabic**) shows that the verb expresses a new function and new meanings due to its transition to a new pattern and condition with some additions. As a matter of fact, every verb or letter added to the verb directs that verb to a new task and meaning.

(الف، ياء، تاء، سين) in Turkey Turkish { -dir, -dir,-dur, -dür / tir,-tir,-tur,-tür (i) t, / - (u) t - (i) r - (u) r - ar , -er } suffixes, and in Arabic (الف، ياء، تاء، سين) letters are counted as causative attachments.

In our study, we found that the role of these appendices is one of the issues that should be emphasized in both Turkish and Arabic. The verb framework is the change of state in which the verb undergoes its connection to the subject and object in the sentence by extending its root or body with certain annexes without changing its meaning.

The main task or purpose of the roofing action with the causative roof attachments in both languages is transience siz to make transitive verbs transitive.

Keywords: Roof, transitive, Arabic, حروف الزيادة, verb, affixes.